

International Journal of Social Sciences ***Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi***

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

Abdullah Demir¹

Summary

The Hanafi sect of Islamic law has been applied to Muslims and non-Muslims living in the Ottoman Empire. Provisions regarding places of worship of non-Muslims are included in the fiqh books and fatwa books. The difference of fatwa books from fiqh books is that they show the situation in practice. In other words, one of the sources to be used in order to understand the practical situations of the theoretical provisions in fiqh books is fatwa books. In this respect, the fatwas of Shaykh al-Islam Ebussuud Efendi show the practical situation of theoretical provisions.

Keywords: Ottoman Empire, Shaykh al-Islam, Ebussuud Efendi, fatwa, non-Muslim, zimmi, church

Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Kiliselerle İlgili Bazı Fetvaları

Özet

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman ve gayrimüslimler hakkında İslam hukukunun Hanefi Mezhebi hükümleri uygulanmıştır. Gayrimüslimlerin ibadet yerleri ile ilgili hükümler fıkıh kitaplarında ve fetva mecmualarında yer almaktadır. Fetva mecmualarının fıkıh kitaplarından farkı uygulamadaki durumu göstermeleridir. Yani fıkıh kitaplarındaki teorik hükümlerin uygulamadaki durumlarını anlamak için başvurulacak kaynaklardan birisi de fetva mecmualarıdır. Bu açıdan Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin kiliselerle ilgili fetvaları teorik hükümlerin uygulamadaki durumunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Şeyhülislam, Ebussuud Efendi, fetva, gayrimüslim, zimmi, kilise

¹ Prof. Dr. Nile University, Faculty of Law, Nigeria, abdullahdemir2755@gmail.com

Giriş

Osmanlı Devleti'nde, dini olarak Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki sınıf insan bulunmaktaydı. Zimmîler de denilen denilen gayrimüslimler, Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslim vatandaşlardı. İslam hukukunda dini hükümler Müslümanlara uygulanır, gayrimüslimlere uygulanmazdı.² Çünkü İslam dininde "Hükümdarın dini, tebası için de mecburidir/Cujus regio ejus religio" gibi bir kural yoktur.

Zimmet Akdi

Zimmet sözlükte "ahd, güvenlik, söz verme, hak" gibi anlamlara gelir. Zimmet, insanın sahip olduğu ehliyet anlamında da kullanılır. İnsanın bir kısım haklara sahip olması ve bu hakları kullanması zimmet ile yani hak ve vücut ehliyeti ile olmaktadır. Zimmet şahsiyet, kişilik anlamında da kullanılır. "Beraet-i zimmet asıldır" prensibinde zimmet kişilik anlamına gelmekte ve insanın esas itibariyle borçsuz ve suçsuz olduğunu ifade etmektedir.³

Zimmet akdi, İslam devleti ile gayrimüslimler arasında yapılan bir sözleşmedir. Bu sözleşmeye göre gayrimüslimler İslam ülkesinde güvenlik içerisinde yaşama ve vatandaşlık haklarından yararlanma imkanına sahip olurlar. İslam devleti ile zimmet akdi yapmış olan gayrimüslimlere zimmi ya da ehl-i zimmet adı verilir. Zimmet akdi yapan gayrimüslim kadın ise zimmiye olarak adlandırılır.⁴

İslâm hukukuna göre idare edilen bir devletin himaye ve tâbiyetinde olup haraç veren Hıristiyan ve Yahudi gibi gayrimüslim kimseler ehl-i zimmet veya zimmî olarak tarif edilmektedirler.⁵ Zimme, İslam hakimiyetini tanımak şartı ile Müslüman toplumun, diğer semavi din mensuplarına koruma sağladığı, süresiz olarak yürürlükte kalan bir sözleşmeyi ifade eder.⁶ Bu akidnâmenin geçersiz sayılması yine bazı kurallara bağlanmıştır. Buna göre eğer bir zimmî, Daru'l-harb'e giderek Müslümanlara karşı savaşırsa, İslam kanunlarını ve mahkemelerini kabul etmezse, cizye vermeyi reddederse, bir müslümanı dininden döndürürse, Müslümanların düşmanlarına yardım ederse, bir müslümanı bilerek ve isteyerek öldürürse,

² "Dinde zorlama yoktur" Bakara, 256.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul-1985, c. 3, s. 422.

⁴ Bilmen, c. 3, s. 422.

⁵ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara-2000, s. 1187.

⁶ Claud Cahen, "zimme", İA, M.E.B. Yay., Eskişehir-1997, C. 13, s. 566.

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

Allah'a, Kuran'a, Hz. Muhammed'e ve İslam dinine küfür ve hakaret ederse, bir Müslüman kadınla evlenir ya da zina yaparsa Müslümanlarla olan sözleşmeyi bozmuş olacaktır⁷.

Şer'i hukuka göre yönetilen bir ülkede yaşayan gayrimüslimler, İslam dinini kabul edebilir, kendi dinlerinde kalarak o ülkenin vatandaşı olabilir ya da başka bir ülkeye göçebilirler. Şer'i hukukla yönetilen bir ülkede kalan gayrimüslimler ile İslam devleti arasında zimmet anlaşması yapılır.⁸ Bu zimmet akdi gereği gayrimüslim vatandaşlar, can ve mal güvenliğine sahip olmakta, dinlerini istedikleri gibi yaşayabilmekte ve askerlik yapmamaları karşılığında cizye vergisi ödemekteydiler. Ancak bütün gayrimüslimler bu uygulamaya tabi tutulmamış ve bazı istisnalar ortaya çıkmıştır. İslâm hukuku gereği gayrimüslim yaşlı, kadın, çocuk ve çalışamayacak durumda olan hasta ve sakatlardan cizye alınmamıştır.⁹

Hz. Peygamber döneminde, Necran Hıristiyanları Medine'ye geldiklerinde kendilerine İslam dinini kabul etmeleri teklif edilmiş, ancak onlar dinlerini değiştirmek istememişlerdir. Bunun üzerine kendileri ile zimmet anlaşması yapılmış ve kendilerine İslam ülkesi vatandaşı gayrimüslimler olarak yaşama hakkı tanınmıştır. Daha sonraki dönemlerde, Hz. Ömer ile Kudüs'te yaşayan gayrimüslimler arasında da zimmet anlaşması yapılmış ve aynı haklar onlara da tanınmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler de aynı hukuki statüye tabi olarak yaşamışlardır.

Zimmet Akdinin Tarafları

Hanefilere göre İslam ülkesinde yaşayan her Müslüman'ın gayrimüslimlerle zimmet akdi yapma yetkisi bulunmaktadır. Diğer mezheplere göre ise zimmet akdi ancak devlet başkanı ya da onun görevlendireceği kişiler tarafından yapılabilir. Vatandaşların zimmet akdi yapma yetkisi yoktur.

Ehl-i kitap olarak adlandırılan Yahudi ve Hristiyanlar ile zimmet akdi yapılabileceği konusunda görüş birliği vardır. Mecusiler de bir hadis-i şerife dayanılarak ehl-i kitap kabul edilmekte ve onlarla da zimmet akdi yapılabilmektedir.

Hanefilere göre Arap müşrikleri dışında kalan bütün gayrimüslimlerle zimmet akdi yapılabilir. Arap müşrikleri ile zimmet akdi yapılamaz. Çünkü Hz. Peygamber (sav) onlarla zimmet akdi yapmamış, Müslüman olmadıkları takdirde onlarla savaşılmasını ermemiştir. Maliki ve

⁷ Hüseyin G. Yurdaydın, İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara-1985, C. XXVII, s. 100.

⁸ İbrahim Halebi, *Mülteka'l-Ebhur, İstanbul* (Baskı Tarihi Yok), s. 218; Bilmen, c. 3, s. 422-423.

⁹ C. H. Becker, "cizye", İA, M.E.B. Yay, İstanbul-1977, C. 3, s. 200.

Zeydilere göre ise Arap müşrikleri de dahil olmak üzere bütün gayrimüslimlerle zimmet akdi yapılabilir.

Mürtedlerle zimmet akdi yapılmaz. Mürted, Müslüman olduğu halde sonradan İslam dininden dönen kimsedir. Çünkü hadis-i şerifte mürtedin öldürülmesi emredilmektedir. Mürted günümüz devletlerinde vatana ihanet suçunu işleyen kimseye karşılık gelmektedir.

Zimmet akdi süresiz olarak geçerlidir. Herhangi bir zamanla sınırlı olarak zimmet akdi yapılamaz. Çünkü zimmet akdi gayrimüslimlere sağladığı koruma açısından İslamiyetin yerini tutmaktadır ve İslam dini gibi daimidir.

Zimmet Akdinin Yapılışı

Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında zimmet akdi ya açık bir şekilde yapılır veya fiili olarak gerçekleşir. Hz. Peygamber (sav) ile Necran hristiyanları, Hz. Ömer (r.a) ile Kudus'te yaşayan hristiyanlar ve Fatih Sultan Mehmet ile İstanbul'da yaşayan gayrimüslimler arasında yapılan zimmet anlaşması açık zimmet akdinin örnekleridir.

Fiili zimmet akdi ise gayrimüslimlerin zimmet akdine delalet eden fiilleri ile gerçekleşir. Mesela, bir müste'menin İslam ülkesinden bir arazi satın alması ve bu araziye haraç vergisi koyulması ile fiili zimmet akdi kurulmuş olur. Bunun yanında bir müste'menin İslam ülkesinde geçici oturma izni sona erdiği halde ülkeyi terk etmemiş olması da fiili olarak zimmet akdini kabul ettiği anlamına gelir. Bir gayrimüslim bir kadının İslam ülkesi vatandaşı ile evlenmesi de fiili olarak zimmet akdini kabul ettiğini gösterir.¹⁰

Zimmet Talebinin Bağlayıcılığı

Gayrimüslimler bir İslam ülkesi ile zimmet akdi yapmak istediklerinde yöneticiler bu talebi kabul etmek zorunda mıdır? Hukukçuların çoğunluğuna göre yöneticiler gayrimüslimlerin zimmet talebini kabul etmek zorundadır. Çünkü İslam dinine göre barış esastır, savaş istisnadır. Ancak gayrimüslimler casusluk gibi İslam ülkesi aleyhinde bir faaliyet içerisinde iseler zimmet talebi kabul edilmeyebilir. Maliki mezhebinde ise maslahat prensibi kullanılarak zimmet akdinin kabulünde üçlü ayrıma gidilmiştir. Buna göre zimmet akdi Müslümanların kesin olarak faydasına ise yapılması gerekir. Zimmet akdi büyük ihtimalle Müslümanların faydasına olacak

¹⁰ Vehbe Zuhayli, İslam Fıkhi Ansiklopedisi, İstanbul 1994, ter. Heyet, c. 8, s. 2003..

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

ise yapılması tercih edilir. Zimmet akdi Müslümanların yararına veya zararına olabilecek nitelikte ise yapılması caizdir.

Hukukçuların çoğunluğuna göre zimmet akdi İslam devleti açısından bağlayıcıdır. Akdi bozan bir durum olmadıkça İslam devleti zimmet akdini feshedemez. Çoğunluğun görüşü böyle olmakla birlikte Muhammed b. Cerir gibi az sayıda hukukçu, İslam devletinin menfaati olduğu takdirde zimmet akdinin bozulabileceği görüşündedir. Zimmet akdi gayrimüslimler yönünden bağlayıcı bir akit değildir. Gayrimüslimler istedikleri takdirde zimmet akdini bozabilirler.

Hanefilere göre zimmet akdi üç sebeple bozulabilir: Zimmilerin Müslüman olması, zimminin darü'l-harbe sığınması ve zimmilerin belli bir bölgede üstünlük sağlayarak Müslümanlara savaş açmaları. Bu üç halde zimmet akdinin varlık sebebi ortadan kalkmaktadır.¹¹

Zimmilerin cizye vermemeleri, İslam dinine hakaret etmeleri, yol kesmeleri, Müslüman bir kadınla zina etmeleri gibi sebeplerle zimmet akdi bozulmaz. Bu gibi davranışlar bir suç teşkil ediyorsa cezası verilir, ancak zimmet akdi uygulanmaya devam eder.¹²

Gayrimüslimlerin İbadet Özgürlüğü

Zimmiler, İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslim vatandaşlardır. İslam ülkesinde yaşayan gayrimüslimler, İslam dinini kabul edebilir veya kendi dinlerinde kalarak İslam ülkesi vatandaşı olur ya da başka bir ülkeye göç edebilirlerdi.

İslam ülkesinde kalan gayrimüslimler ile İslam devleti arasında zimmet anlaşması yapılırdı. Zimmet anlaşmasına göre gayrimüslim vatandaşlar, can ve mal güvenliğine sahip olmakta, dinlerini istedikleri gibi yaşayabilmekte ve askerlik yapmamaları karşılığında cizye vergisi ödemekteydi.¹³

Hz. Peygamber aleyhisselatü vesselam döneminde, Necran Hristiyanları Medine'ye geldiklerinde kendilerine İslam dinini kabul etmeleri teklif edilmiş, ancak onlar dinlerini değiştirmek istememişlerdi. Bunun üzerine kendileri ile zimmet anlaşması yapılmış ve onlara İslam ülkesi vatandaşı gayrimüslimler olarak yaşama hakkı tanınmıştı.¹⁴ Daha sonraki dönemde Hz. Ömer ile Kudüs'te yaşayan gayrimüslimler arasında da zimmet anlaşması yapılmış ve aynı

¹¹ Zuhayli, c. 8, s. 207.

¹² Bilmen, c. 3, s. 431.

¹³ İbrahim Halebi, *Mülteka'l-Ebhur*, b.t.y., s. 218; Sabri Şakir Ansay Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, 1958, s. 83; Bilmen, c. 3, s. 422-423.

¹⁴ Mehmet Akman, "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", İLAM Araştırma Dergisi, c.1, S. 2, 1996, s. 133; Mehmet Akman, "Kilise", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 26, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 16.

haklar onlara da tanınmıştı. Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler de aynı hukuki statüye tabi olarak yaşamışlardı.¹⁵

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler, tıpkı Müslümanlar gibi Osmanlı vatandaşıydı, azınlık sayılmazlardı. Kendilerine can ve mal güvenliği, din hürriyeti, kişiler ve aile hukuku alanlarında sınırlı yargı muafiyeti, askerlik muafiyeti gibi hak ve özgürlükler tanınmıştı. Gayrimüslimler dinlerini öğrenme, öğretme ve yaşama özgürlüğüne sahiptiler.

Bir belde sulh yolu ile Müslümanların eline geçti ise orada bulunan gayrimüslimlere ait ibadethanelere dokunulmaz ve yenilerinin yapılmasına da izin verilirdi. Savaş yoluyla fethedilen beldelerde ise genellikle şehrin en büyük kilisesi camiye çevrilir ve diğerleri olduğu gibi bırakılırdı. Savaş yoluyla fethedilen beldelerde yeni ibadethane yapılmasına izin vermek devlet başkanının iznine bağlıydı. Uygulamada çoğunlukla yeni ibadethane yapılmasına izin verilmiştir. Müslümanlar tarafından kurulan şehirlerde ise gayrimüslimlerin yeni ibadethane yapılmasına izin verilmemişse de bazı hukukçulara göre buna izin verilebilir.¹⁶

Gayrimüslimler dini eğitim veren okullar açabilir, din adamı yetiştirebilir, ibadetlerini özgürce yerine getirebilir, çan çalabilir, haç gezdirebilir, yortu ve bayramlarını kutlayabilirler. Ancak bunları yaparken Müslümanları taciz etmemeleri ve İslamiyeti tahkir etmemeleri gerekir.¹⁷

Ebussuud Efendi'nin Kiliselerle İlgili Bazı Fetvaları¹⁸

Bab: El-Kenise (Kilise)

Mesele: Merhum Sultan Muhammed Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufuran hazretleri mahruse-i İstanbul'da ve etrafında olan karyeleri anveten mi feth etmişlerdir?

El-Cevab: Maruf olan anveten fetihdir amma kenais-i kadime hali üzere ibka olunmak sulhle fethe delalet eder sene hamse ve erbain ve tis'a miete tarihinde bu husus teftiş olunmuştur yüz on yedi yaşında bir kimesne ve yüz otuz yaşında bir kimesne bulunup "Yehud ve Nasara el altından sultan Muhammed ile ittifak edip onlar tekfura nusret etmeyecek olup Sultan Muhammed dahi onları seby etmeyip halleri üzere mukarrer edecek oldu bu vecihle feth

¹⁵ Ahmed b. Muhammed Tahtavî, *Tahtavî Tercümesi*, İstanbul 1287, c. 5, s. 13; Abdullah Demir, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2018, s. 155.

¹⁶ Bilmen, c. 3, s. 427.

¹⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, İstanbul 2008, s. 318.

¹⁸ Ebussuud Efendi: *Fetâvâ*, İsmihan Sultan, n. 223, v. 101a-103a.

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

olundu” deyu müfettiş mahzarında şehadet edip bu şehadet ile kenais kadime hali üzerine kalmıştır. Ebussuud.

Mesele: Bina olunmuş kilise muhterik olundukda Müslümanlar kâfirlere “Zikr olan kilise hâdis idi kadim idüğün ispat edin” demeye kâdir olurlar mı?

Mesele: Hudusun kendiler ispat etmek gerekdir şehir sulhla feth olunmuş olup hin-i fetihden beri isti’mal olunagelmiş ise ibka olunur. Ebussuud.

Mesele: Bir şehir yandıkda keferenin bir kilisesi bile yanıp ba’dehu tamir etmek dilediklerinde Müslümanlar kilise-i mezbure hâdis idüğün şühûd-ı udul ile ispat edip tamir edip ettirmemeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olurlar eğer tamam beyyine-i âdile ile ispat ederler ise (101a) amma yanmadan taarruz olunmamak ne sebebdendir beyan olunmak lazımdır. Ebussuud.

Mesele: Suret-i mezburede zikr olan kilisenin hudusunu Müslümanların bazısı dava edip bazısı şehadet eyleseler makbule olur mu?

El-Cevab: Tamam adiller olup te’hir-i şehadete özürleri olıcak olur. Ebussuud.

Mesele: Bu surette kilisenin Müslümanlar hudusuna keferi kademine beyyine ikamet eylese hangisi evladır?

El-Cevab: Kadim beyyinesi evladır şehir sulhla feth olıcak. Ebussuud.

Mesele: Suret-i mezburede kilise tamirine muavenet eden Müslümanlara ne lazım olur?

El-Cevab: Kademine mu’tekid ise nesne lazım olmaz hudusuna mu’tekid ise tazir-i şedid lazımdır. Ebussuud.

Mesele: Suret-i mezburede kilisenin hâdis idüğün bilip def’i lazım idüğün bilmedikleri ecilden te’hir-i şehadet edip ba’de’l-ilm şehadet eyleseler şehadetleri mesmu’a ve makbule olur mu?

El-Cevab: Olur amma buna hacet yoktur şehir anveten feth olduğu muhakkak ise kiliselik üzerine isti’mal mümkün değildir ev edinmek lazımdır. Ebussuud.

Mesele: Zeyd-i zimmî bina eylediği kilisede sakin olana vakf eylediği değirmeni ve sair mülkü Zeyd-i mezbur fevt olup karındaşı oğlu Amr’dan gayri vârisi olmayıp mutasarrıf iken vilayet

emini gelip kiliseyi ve değirmi ve sair mülkü satıp Bekir aldıktan sonra Amr-ı mezbur Bekir'e akçesin verip geri almaya kâdir olur mu?

El-Cevab: Kilise Amr'ın mülküdür değirmi Zeyd mutlaka sakın olana vakf etti ise ol dahi Amr'ın mülküdür fukaraya vakf edip tescil-i şer'î olundu ise fukaraya vakıftır her takdir Bekir'e satılmaz mülk olanı bir akçesiz Amr alır. Ebussuud.

Mesele: Anvaten feth olunan şehirde Müslümanlar mahallesi ortasında bir kilise olsa Müslümanlar kilise-i mezbureyi yıktırıp yerine mescid bina ettirmeye kâdir olur mu?

El-Cevab: Anvaten feth olunduğu şer'la sabit olıcak izn-i sultanî ile olur. Ebussuud.

Mesele: Nefs-i Bursa'da mukataasız yer üzerinde Sultan Orhan aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufran zamanından beri Nasara tasarruf eyledikleri bir kilisenin Müslümanlar hudusuna beyyine ikamet eyleseler kefare kademine beyyine ikamet eyleseler hangi beyyine ile amel olunur?

El-Cevab: Kıdem beyyinesinden hudus beyyinesi evladır sulhen feth beyyinesinden anvaten feth beyyinesi evla olduğu gibi. Ebussuud.

Mesele: Bir kilisenin bazı kimesneler hudusuna bazı kimesneler kademine şehadet eyleseler hangisi evladır?

El-Cevab: Hudusuna şehadet edenler evladır. Ebussuud.

Mesele: Bir kilisenin teftişine emir geldikde varıp hudusuna şehadet edenler zaman-ı teftiş dek te'hirleri şer'an muskıt-ı adalet olur mu?

El-Cevab: Eğer şimdiye değin teftiş vaki olup şehadet etmeye davet olunup özürsüz te'hir ettiler ise muskıttır eğer teftiş henüz vaki oldu ise muskıt değildir talak-ı mer'eye şehadeti te'hir etmek gibi değildir onda dava şart değildir mutlaka öyle musahabet etmek hurmeti zarurat-ı diniyeden idüğü her kişinin malumudur te'hir-i şehadet ile her Müslim adaletten çıkar bu mesaile (101b) ol kabilden değildir hükmünü bilmemek ulemadan olmayana özür olur. Ebussuud.

Mesele: Bir sultan askeri çıkıp bir hisar üzerine varıp birkaç ay etrafından dönüp içinde olan kefare alınmasın mukarrer bilip muztar olduklarında eman dileyip içinde olan esbabımızı alıp hisarı size teslim edelim dediklerinde sultan dahi vech-i meşruh üzere eman ve izin verip esbabların alıp çıkıp hisarı teslim eylediklerinden sonra sultan hisarın içinde kalan kefareye

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

“Durmak isteyen dursun gitmek isteyen gitsin” dedikten bazı çıkıp gidip bazı durmak ihtiyar ettikde üzerlerine cizye vaz’ olunduktan sonra hisarın içinde ayinleri üzere ibadet etmek için kiliseler tayin olunmuş olsa bu surette hisar sulh ile feth olunmuş hükmünde olup zimmet ihtiyar eden kefare zikir olan kiliselerde ayinleri üzere ibadet etmeleri şer’an caiz olur mu?

El-Cevab: Olur sulh ol vecihle tamam olıcak. Ebussuud.

Mesele: Bu surette zikir olan zimmîler hisardan çıkıp taşrada evler bina eylediklerinden sonra kadimden olan kiliselerde izn-i sultanî ile ikamet-i salat caiz olur mu?

El-Cevab: Olur kilise hâli kalıcak. Ebussuud.

Mesele: Suret-i mezburede zimmîler hisardan çıktıktan sonra kilise ihdas etmeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olmazlar. Ebussuud.

Mesele: Bir sultan bir hisarı feth eyledikten sonra fenasından olan yerleri vakf edip Müslümanlara mukataa verip Müslümanlardan Zeyd’in mamur eylediği yerde vaki bir kilisede etrafında olan Müslümanlar Zeyd’in izni ile cemaat olup evkat-ı hamseyi eda ederler iken Zeyd elinde olan yer ile bağı Amr-ı zimmîye bey’ eyledikten sonra Amr-ı zimmî zikir olan kilise kadimden kilisedir biz içinde ibadet ederiz deyu kiliseyi mamur etmeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olmazlar. Ebussuud.

Mesele: Bir kilise hin-i fetHind’e müslümanlar malın olduktan sonra Nasara işтира edip geri kilise eylemeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olmazlar mümkün değildir. Ebussuud.

Mesele: Bu surette kable’l-feth zikir olan kilisenin havlusuna asker-i İslam konup ol kilisede cemaat olup namaz kılındığı şühud-i udul ile sabit olup lakin şühud sultan kilise-i mezbureyi mescid olsun deyu tayin ettiğine şehadet eylemeseler şer’an ol kilisenin mescid olmasına hükm olunur mu?

El-Cevab: Olunmaz amma kefare kilise edinmek asla mümkün değildir vakf olup kilise ve yerler Müslimin tasarrufuna girdikten sonra zimmîye bir tarik ile bey’ olunmak ihtimali yoktur. Ebussuud.

Mesele: Suret-i mezburede mütevellî-i vakf zikr olunan kiliseyi bir zaman kâfirler yine kilise ederler deyu yıkıp bazın vakfın mühimmatına sarf etmeye kâdir olur mu?

El-Cevab: Olur. Ebussuud.

Mesele: Arz-ı mirî üzerinde vaki olan kilise muhterik olup emin izni ile Müslümanlar kilise-i mezbure yerine bir mescid bina edip nice gün Müslümanlar namaz kıldıkdan sonra hâkimü'l-vakt Müslümanlara mescid-i mezburu kaldırım dedikde kâfirler ellerine balta alıp "Müslümanların körlüğüne" deyu yıksalar hâkim-i mezbure ve kâfirlere ne lazım olur?

El-Cevab: Kilise bir şehirde olup ol şehir sulh olundukda mukarrer kılınan kiliselerden olmayıp arz-ı (102a) mirî üzerine bina olunmuş olup ihtirak vukuundan sonra ehl-i İslam sahib-i arzdan yerini tapuya alıp üzerine mescid bina edip namaz kıldıkları şer'le sabit olıncak kadı azl olunup kefere ta'zir-i şedid ve haps-i medid olunmak lazımdır. Ebussuud.

Mesele: Müslümanlar ve zimmîler mahlut olan karyede zimmîlerin ihdas ettiği kiliseyi hâkimü's-şer' yıkdırmaya kâdir olur mu?

El-Cevab: Mescid var ise olur. Ebussuud.

Mesele: Müslümanlar Yahudi taifesini kilisede ayinleri üzere namaz kıldıklarında başlarına şemle örtmekden men'a kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olmazlar. Ebussuud.

Mesele: Bir kilise muhterik olup kefere onun bedeli aher mevzi'de bir kilise bina edip otuz yedi yıl mikdarı evvelki kilise yeri hali kalıp sonra bina olunan kilise dahi muhterik olup kâfirler evvelki kilise yerine kilise bina eylemeye kâdir olur mu?

El-Cevab: Şehirde ve fenasında değil ise olur. Ebussuud.

Mesele: Bir hâli dağ içinde zimmîler bir kilise ihdas eyleseler kal'ı lazım olur mu?

El-Cevab: Olmaz kimseye zararı yoksa. Ebussuud.

Mesele: Cuma namazı kılınıp mekteb olup Kur'an-ı azim ta'lim olunan yerde kasabada zimmîler kilise ihdas eyleseler kal'ı lazım olur mu?

El-Cevab: Olur. Ebussuud.

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

Mesele: Bir karyede olan kadimi kilise harab olduktan sonra kefere-i mezbure kiliseyi emirsiz tamir etmeye kâdir olur mu?

El-Cevab: Şehir kurbünde değil ise olurlar. Ebussuud.

Mesele: Bir şehrin içinde kâfirlerin kadimden kiliseleri olup haliya üstü harab olup tamir etmeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olurlar. Ebussuud.

Mesele: Bir kilise harab olsa zimmîler tamire kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olurlar evvelki halden ziyade var ise onu yıkarlar. Ebussuud.

Mesele: Bir kasabada bir kilisenin havlusu (avlusu) göçecek olsa kefere bir mikdar yer alıp tevsi'a kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Şimdiye değin iktifa etmişler min-ba'd dahi iktifa ederler. Ebussuud.

Mesele: Bir şehirde kefere kiliselerinde odalar yok iken keşişler sakin olıcağ bazı odalar ihdas eyleseler Müslümanlar marifet-i hâkim ile yıkdırmaya kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Olurlar kiliseye muttasıl ise. Ebussuud.

Mesele: Bir dağ başında kadimi bir kilise olup kâfirler üzerinde bir makbere çıkıp onda çan çalıp ve etrafında kâfirler cem' olup ruhbanları ayin-i batılları üzere vaaz eyleyip kâfirler ağlaşıp eyleseler müslümanlar kiliseyi hedme kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Eğer etrafında asla şenlik yok ise taarruz olunmaz eğer var ise şî'ar-ı küfrü bir mikdar izhar etmekden men ve zecr olunmak lazımdır. Ebussuud.

Mesele: Bir kilise Müslümanlar mahallesinde vaki olup kâfirler nakus yerine bir yufka tahtayı nice yerlerde delip ibadetleri zamanında ol tahtanın orta yerine tokmak ile darb edip bir savt-ı acib peyda olup Müslümanlar müteezzi olsa şer'an ref' olunmak caiz olur mu?

El-Cevab: Vacibdir. Ebussuud.

Mesele: Ehl-i İslam İslambol kiliselerinden birini hin-i fetihde mescid ittihaz edip ezan okuyup namaz kıldıklarından sonra yine Nasara elinde kalıp haliya cemi' civarını Müslümanlar evleri olup mescide kemal-i ihtiyacları ve civarında olan kâfirler evleri meyhane ve enva'-i fücura bahane olmakla Müslümanlara kavi zararları olup ol kilisenin mescid olup ikamet-i salat (102b)

olunduğın görüp malumları olan pirlir mürur-ı eyyamla fevt olmuşlar bulunup lakin nice Müslümanları biddefaat işhad edip vakt-i ihtizarlarında “Lazım olursa bizim ağzımızdan şehadet edesiz” deyu vasiyet edip vefat etmiş olsalar halen şahid ağzından şehadet eden Müslümanların şehadetleri mesmu’a olup sabıku’z-zikr mescid ittihaz olunan mabed-i Nasara şer’an mescid-i müslimin olmasına hükm olunur mu? Beyan.

El-Cevab: Olunur. Ebussuud.

Mesele: Bu hususda kefere “Bizim milletimize vakf olmuştur elimizde vakfiye vardır” deyu dava eyleseler vakfiyeleri ma’mulün-biha olup ol kilise ellerinde ibka olunur mu?

El-Cevab: Hin-i fetihde mescid ittihaz olunduğu şehadet-i ale’ş-şehadet ile sabit olıcak olunmaz. Ebussuud.

Mesele: Bir manastırın vakf akçesiyle Zeyd-i zimmî manastır için bazı yerler alıp ve mülkler alıp kendi adına hüccet ettirip fevt olsa vech-i mezbur orada alındığı sabit olduğu takdirce zikr olan yerler ve mülkler manastır için zabt olunur mu?

El-Cevab: Olunmaz akçesi tazmin olunur manastırın ne mülk olması mümkündür ne vakf olmak mümkündür akçeyi dahi vakf iden veyahut vârisi alır. Ebussuud.

Mesele: Hind-i Nasraniye sıhhatinde mülk evini bağını İncil kıraatı için bir kilisenin rahiblerine vakf ve teslim-i mütevellî ve tescil-i şer’î edip vakfiye yazılıp amel olunurken on yıldan sonra veresesi gelip vakfını kabul etmeyip bozmaya kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Rahibler cemian fakirler ise onlara vakf sahihdir İncil okumak şartı lağvıdır eğer fakir değiller ise sahih değildir tescil dahi na-meşru’dur veresesi bozarlar kısmet eder. Ebussuud.

Mesele: Zeyd-i zimmî bir kilisenin rahiblerine bazı emlakını vakf ve tescilden sonra fevt olıcak veresesi kabul etmemeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Tamam sıhhat üzerine tescil-i sahih-i şer’î oldu ise olmazlar kiliseye ise olurlar. Ebussuud.

Mesele: Hind-i zimmiye mahruse-i Kostantiniyye’de Amr-ı müslimden iştirâ ettiği mülk kiliseyi kilise ittihaz edip vakfiye yazdırıp kilise-i merkumeyi ibadet-i Nasara üzere vakf eyleyip teslim-i ilel-mütevellî edip lüzumuna hükm olunup hükkam-ı ehl-i İslamdan bazı kimesneler imza eyleseler zikr olan vakıfnâme ma’mulün-biha olur mu?

Some Fatwas of Ebussuud Efendi on the Churches in the Ottoman Empire

El-Cevab: Vakfnâme batıl-ı mahzır emsar-ı müsliminden kilise bina etmek nice na-meşru ise memlûke olan kilise-i muattalayı kilise ittihaz etmek dahi nameşrudur cemi'an kütüb-i fetâvada mestur iken onu bilmemeye binaen yazılmıştır imza olunmuştur. Ebussuud.

Mesele: (103a) Sabıkan ehl-i İslam mahallesi olan mahalle kurbünde kefereler evleri ve meyhaneler olmağın Müslümanlar fiskdan ve fücürdan bîhuzur olup nicesi evlerin keferelere bey' edip aher mahalleye göçse halen mahallede kalan Müslümanlar mescid-i mezbure cemaat kalmadı deyu mescid-i şerif kurbünde olan kefereler evlerin ehl-i İslama bey' ettirmeye kâdir olurlar mı?

El-Cevab: Cebr ile ve kıymetleri ile bey' ettirmek meşru' ve lazımdır. Ebussuud.

Kaynaklar

- Ahmed b. Muhammed Tahtavî, *Tahtavî Tercümesi*, İstanbul 1287, c. 5.
- Akman, Mehmet "Kilise ve Havraların İslâm-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri", İLAM Araştırma Dergisi, c.1, S. 2, 1996, s. 133.
- Akman, Mehmet "Kilise", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 26, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, s. 16.
- Ansay Sabri Şakir Hukuk Tarihinde İslam Hukuku, 1958.
- Becker, C. H. "cizye", İA, M.E.B. Yay, İstanbul-1977, C. 3.
- Bilmen Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul-1985, c. 3.
- Cahen, Claud "zimme", İA, M.E.B. Yay., Eskişehir-1997, C. 13.
- Demir, Abdullah Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2018.
- Develioğlu Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara-2000.
- Ebussuud Efendi: Fetâvâ, İsmihan Sultan, n. 223, v. 101a-103a.
- Ekinci, Ekrem Buğra Osmanlı Hukuku, İstanbul 2008.
- İbrahim Halebi, *Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul (Baskı Tarihi Yok), s. 218; Bilmen, c. 3, s. 422-423.
- Yurdaydın, Hüseyin G. İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara-1985, C. XXVII, s. 100.
- Zuhayli, Vehbe İslam Fıkhi Ansiklopedisi, İstanbul 1994, ter. Heyet, c. 8.